

هدف:

اخلاص در بندگی

محور ارتباطی:

خداوند

ساحت:

گرایشی

محقق:

حسن ملایی

چکیده

صداقت در ارتباط با خدای متعال که در اصطلاح دین اخلاص نامیده می‌شود مهم‌ترین دستور دین و کارسازترین مسأله در دستیابی به رضایت خدا و سرنوشت نیک است. به جرئت می‌توان گفت، برکات فراوانی که در سایه اخلاص، انسان را در برمی‌گیرد، در مورد هیچ عنوان دیگری به این نحو وجود ندارد، اما تحصیل این خصلت بی‌مقدمه نیست. برای وصول به این فضیلت بزرگ باید به عوامل دستیابی به اخلاص دست یافت و خود را از موانع رسیدن به آن، خلاص نمود.

در فصل اول این نوشتار که به قصد نیل به چنین هدفی تدوین یافته است، اخلاص مورد مفهوم شناسی دینی قرار گرفته و جلوه‌ها و نمودهای اصلی آن همچون ولایتمداری اهل بیت علیهم‌السلام، صداقت در بندگی، دوری از گناه، تلاش و مجاهدت و... به اختصار تبیین شده است.

در فصل دوم، به بیان عوامل ایجاد حس نیازمندی و وابستگی دائمی به خدا، نظیر درک ناتوانی و عجز مخلوقات و یأس از غیر خدا، واقع شدن در خطر، معرفت به وحدانیت خدا، همراهی با صادقان و مخلصان پرداخته شده و سپس موانع ظهور و بروز چنین حس مقدسی نظیر آرزوهای طولانی، هوای نفس، رفاه و دنیازدگی، توهم تأثیر استقلالی موجودات و موانع دیگر برای مبارزه و دفع آن‌ها بیان گردیده است.

در فصل سوم این مجموعه نیز راهکارهایی برای به وجود آوردن اخلاص در بندگی ذکر گردیده است.

در پژوهش مذکور از منابع اصلی همچون قرآن کریم و کتاب‌های شریف نهج البلاغه، تحف العقول کافی، غررالحکم و... مشخصاً از مجموعه‌های

تبویب شده‌ای چون فرهنگ قرآن و میزان الحکمة بهره‌برداری شده است.

مقدمه

اهمیت و اولویت هدف

۱. پرستش مخلصانه، دستور خداست.^۱
۲. ملاک قبولی اطاعت و بندگی خدا، اخلاص است.^۲
۳. سعادت‌مند کسی است که در تمام امور خود اخلاص داشته باشد.^۳
۴. فرق مؤمن و منافق در اخلاص مؤمن است.^۴
۵. سنت الهی همواره برای شناخت افراد مخلص و صادق در بندگی جریان داشته است.^۵

۱. إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصاً لَهُ الدِّينَ. الزمر، ۲.

۲. شواهد:

- وَ مَا لَأَخِذَ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى، إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَى. لیل، ۱۹-۲۰.
- رسول اکرم ﷺ: إِذَا عَمِلْتَ عَمَلًا فَأَعْمَلْ لِلَّهِ خَالِصًا لِأَنَّهُ لَا يَقْبَلُ مِنْ عِبَادِهِ الْأَعْمَالُ إِلَّا مَا كَانَ خَالِصًا فَإِنَّهُ يَقُولُ وَ مَا لَأَخِذَ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَى وَلَسَوْفَ يَرْضَى. بحار الأنوار، ج ۷۴، ص ۱۰۵.
- رسول اکرم ﷺ: الإخلاص ملاك كل طاعة. الأمالی للطوسی، ص ۵۶۹.

۳. شواهد:

- حضرت علی ؑ: طُوبَى لِمَنْ أَخْلَصَ لِلَّهِ عَمَلَهُ وَ عِلْمَهُ وَ حُبَّهُ وَ بُغْضَهُ وَ أَخَذَهُ وَ تَرَكَهُ وَ كَلَامَهُ وَ صُمْتَهُ وَ فِعْلَهُ. تحف العقول، ص ۱۰۰.
- حضرت علی ؑ: أخلصوا أعمالكم تسعدوا. غرر الحکم، ص ۱۵۵.

۴. شواهد:

- إِنَّ الْمُتَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَ لَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا (۱۴۵) إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَ أَصْلَحُوا وَ اغْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَ أَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَ سَوْفَ يُؤْتِي اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا. نساء، ۱۴۵-۱۴۶.

- مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَ مَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا. الأحزاب، ۲۳.

۵. وَ لَقَدْ فُتِنَ الَّذِينَ مِنْ قِبَلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَ لَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ. العنکبوت، ۳.

۶. اخلاص، موجب جوشیدن چشمه حکمت در قلب می شود.^۱
۷. راه رسیدن به آمال و آرزوها، اخلاص است.^۲
۸. خداوند به واسطه اخلاص انسان، سرپرستی او را به صورت ویژه برعهده گرفته و بهترین مصالح را بر بنده نازل می کند.^۳
۹. همه موجودات از انسان مخلص حساب می برند.^۴
۱۰. اخلاص، بصیرت زا است.^۵
۱۱. اخلاص، موجب پاکی عمل می شود.^۶
۱۲. حقیقت دنیا برای انسان مخلص، روشن شده و باعث زهد نسبت به او می شود.^۷
۱۳. درخواست اخلاص، یکی از دعاها اولیای الهی بوده و هست.^۸

-
۱. رسول اکرم ﷺ: ما أخلص عبد لله عزوجل أربعين صباحا إلا جرت ينباع الحكمة من قلبه على لسانه. عیون أخبار الرضا، ج ۲، ص ۶۹
 ۲. حضرت علی (ع): من أخلص بلغ الآمال. غررالحکم، ص ۱۹۸.
 ۳. شواهد:
 - رسول اکرم ﷺ: قَالَ اللهُ عزوجل لَا أَطْلُغُ عَلَى قَلْبٍ عَبْدٍ فَأَعْلَمَ مِنْهُ حُبَّ الْإِخْلَاصِ لِطَاعَتِي لَوْجَهِي وَ اتِّبَعَاءَ مَرْضَاتِي إِلَّا تَوَلَّيْتُ تَقْوِيمَهُ وَ بِنَاسَتِهِ. بحارالأنوار، ج ۸۲، ص ۱۳۶.
 - حضرت زهراء (ع): مَنْ أضعَدَ إِلَى اللهِ خَالِصَ عِبَادَتِهِ أَهْبَطَ اللهُ عزوجلَّ إِلَيْهِ أَفْضَلَ مَصْلَحَتِهِ. بحارالأنوار، ج ۶۷، ص ۲۴۹.
 ۴. امام صادق (ع): إِنْ الْمُؤْمِنُ... إِذَا كَانَ مُخْلِصًا لِلَّهِ أَخَافَ اللهُ مِنْهُ كُلَّ شَيْءٍ حَتَّى هَوَامِ الْأَرْضِ وَ سَبَاعِهَا وَ طَيْرِ السَّمَاءِ. جامع الأخبار، ص ۱۰۰.
 ۵. حضرت علی (ع): عِنْدَ تَحَقُّقِ الْإِخْلَاصِ تَسْتَنِيرُ الْبَصَائِرُ. غررالحکم، ص ۱۹۸.
 ۶. حضرت علی (ع): لَوْ خَلَصْتَ النِّبَاتَ لَزَكَتِ الْأَعْمَالُ. غررالحکم، ص ۹۳.
 ۷. امام باقر (ع): مَا أَخْلَصَ الْعَبْدُ الْإِيمَانَ بِاللَّهِ عزوجلَّ أَرْبَعِينَ يَوْمًا أَوْ قَالَ مَا أَجْمَلَ عَبْدٌ ذَكَرَ اللهُ عزوجلَّ أَرْبَعِينَ يَوْمًا إِلَّا زَهَّدَهُ اللهُ عزوجلَّ فِي الدُّنْيَا وَ بَصَّرَهُ ذَائِمًا وَ دَوَّاهَا فَأَثْبَتَ الْحِكْمَةَ فِي قَلْبِهِ وَ انْطَقَ بِهَا لِسَانَهُ. الکافی، ج ۲، ص ۱۶.
 ۸. شواهد:
 - وَ قُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَ أَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَ اجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا. اسراء، ۸۰.

۱۴. اخلاص، موجب هدایت‌گری انسان است.^۱

فصل اول: تبیین هدف

اخلاص در لغت از واژه خلص به معنی صاف و تنقیه نمودن یک چیز از عیب و مخلوط شدگی^۲ اخذ شده و به مفهوم اختیار و برگزیدن يك شیء و منزه نمودن آن^۳ می‌باشد. اما برای اینکه بتوان تصور درستی از اخلاص در بندگی داشت و با برداشت ناقص از آن از برکات آن محروم نشد، لازم است که به کاربرد این واژه در فرهنگ قرآنی و روایی در قالب نکات ذیل توجه شود:

۱. اخلاص در دو ساحت نیت و دین است.

کاربرد اصطلاحی اخلاص در قرآن و روایات حاکی از آن است که تحقق اخلاص را می‌توان در دو سطح بیان نمود:

اول. اخلاص در نیت به اینکه در شروع و وسط و انتهای کار، فقط آن را برای خدا انجام دهد.^۴

۱ - امام سجاد (ع): وَأَخْلَصُ نِيَّاتِنَا فِي مُعَامَلَتِكَ. مناجت خمسہ عشر، بحارالأنوار، ج ۹۱، ص ۱۴۷.

۲. تَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَ يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَ يَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ. مانده، ۱۶.

۳. التحقيق في كلمات القرآن الكريم، ذیل ماده خلص.

۳. لسان العرب، ذیل ماده خلص: أَخْلَصَ الشَّيْءُ: اخْتَارَهُ... وَالْمُخْلَصُ: الَّذِي أَخْلَصَهُ اللَّهُ جَعَلَهُ مُخْتَاراً خَالِصاً مِنَ الدُّنْسِ.

۴. شواهد:

- رسول اکرم (ص): إِنَّ لِكُلِّ حَقٍّ حَقِيقَةً وَ مَا بَلَغَ عَبْدٌ حَقِيقَةَ الْإِخْلَاصِ حَتَّى لَا يُحِبَّ أَنْ يُحَمَدَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ عَمَلٍ لِلَّهِ. بحارالأنوار، ج ۶۹، ص ۳۰۴.

- حضرت علی (ع): الْعِبَادَةُ الْخَالِصَةُ أَنْ لَا يَرْجُو الرَّجُلُ إِلَّا رَبَّهُ وَ لَا يَخَافُ إِلَّا ذَنْبَهُ. غررالحکم، ص ۱۹۹.

- امام محمد باقر (ع): الْإِيقَاءُ عَلَى الْعَمَلِ أَشَدُّ مِنَ الْعَمَلِ. قَالَ وَ مَا الْإِيقَاءُ عَلَى الْعَمَلِ؟ قَالَ يَصِلُ الرَّجُلُ بِصَلَاةٍ وَ يُنْفِقُ نَفَقَةً لِلَّهِ وَ خَدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ فَكُتِبَ لَهُ سِرّاً. ثُمَّ يَذْكُرُهَا وَ تُمْحَى فَتُكْتَبُ لَهُ عِلَانِيَةً. ثُمَّ يَذْكُرُهَا فَتُمْحَى وَ تُكْتَبُ لَهُ رِبَاءً. الكافي، ج ۲، ص ۲۹۷.

دوم. اخلاص در دین به اینکه فقط به قوانین الهی و دستورهای خدا ایمان داشته و به او پایبند باشد.^۱

۲. اهل اخلاص، اهل صداقت در بندگی هستند.

دقت در معنای اخلاص به خوبی گویای این مطلب است که افراد مخلص در رابطه با خدای متعال اهل صدق‌اند و قرآن کریم بارها در قرآن ایشان را با عنوان صادقون، وصف نموده است^۲ چنانکه خطاب به اولیای الهی در کیفیت

۱. منظور از خالص کردن دین برای خدا که در بسیاری از آیات گوشزد شده است، خضوع و انقیاد خالصانه در برابر خدا و قرار ندادن شریک برای اوست؛ زیرا دین در اصطلاح قرآنی آن به معنای تسلیم و انقیاد در برابر خداست چنانکه در قرآن کریم آمده: «إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ» آل عمران، ۱۹. علامه طباطبایی در تفسیر این آیه می‌فرماید: «در سابق معنای اسلام از نظر لغت بیان شد، و گویا همان معنای لغوی در اینجا مراد باشد، به قرینه اینکه اختلاف اهل کتاب را نقل می‌کند، که بعد از علم به حقانیت اسلام و تنها به خاطر دشمنی‌ای که با یکدیگر داشتند آن را نپذیرفتند. در نتیجه... دین عبارت است از اسلام، یعنی تسلیم حق شدن و به عقیده‌های حق معتقد گشتن و اعمال حق انجام دادن و به عبارتی دیگر: آن دین واحد عبارت است از تسلیم شدن در برابر بیانی که از مقام ربوبی در مورد عقائد و اعمال و یا در مورد معارف و احکام صادر می‌شود... و لازمه مطیع خدا بودن این است که آدمی آنچه از معارف را که به تمام معنا برایش روشن و مسلم شده اخذ کند و در آنچه برایش مشتبّه است توقف کند، بدون اینکه کمترین تصرفی از پیش خود در آنها بکند». ترجمه المیزان، ج ۳، ص ۱۸۸-۱۸۹. کما اینکه قرآن کریم می‌فرماید: اتَّبِعْ مَا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ. انعام، ۱۰۶. همچنین رسول اکرم فرمود: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ مَنْ لَقِيَ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصًا لَمْ يَخْلُطْ مَعَهَا غَيْرَهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ فَقَامَ عَلَىٰ بَنِي طَالِبٍ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ص يَا بِي أَنْتَ وَ أُمِّي وَ كَيْفَ يَقُولُهَا مُخْلِصًا لَا يَخْلُطُ مَعَهَا غَيْرَهَا فَسَبِّحْنَا هَذَا حَتَّى نَعْرِفَهُ فَقَالَ نَعَمْ حِرْصًا عَلَى الدُّنْيَا وَ جَمْعًا لَهَا مِنْ غَيْرِ حِلِّهَا وَ رَمَىٰ بِهَا وَ أَقْوَامٌ يَقُولُونَ أَقَاوِيلَ الْأَخْيَارِ وَ يَعْمَلُونَ أَعْمَالَ الْجَبَابِرَةِ فَمَنْ لَقِيَ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ وَ لَيْسَ فِيهِ شَيْءٌ مِنْ هَذِهِ الْخِصَالِ وَ هُوَ يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَلَهُ الْجَنَّةُ فَإِنَّ أَخَذَ الدُّنْيَا وَ تَرَكَ الْآخِرَةَ فَلَهُ النَّارُ. ثواب الأعمال، ص ۲۸۰.

۲. لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وَجْهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ وَ لَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ الْمَلَائِكَةِ وَ الْكِتَابِ وَ النَّبِيِّينَ وَ آتَى الْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَ الْيَتَامَىٰ وَ الْمَسَاكِينَ وَ ابْنَ السَّبِيلِ وَ السَّائِلِينَ وَ فِي الرِّقَابِ وَ أَقَامَ الصَّلَاةَ وَ آتَى الزَّكَاةَ وَ الْمُؤْمِنُونَ بَعْدَهُمْ إِذَا عَاهَدُوا وَ الصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَ الضَّرَّاءِ وَ حِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ. البقرة، ۱۷۷.

دعا برای اخلاص می‌فرماید: «وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا»^۱.

۳. مخلصان، همان اهل معرفت و ولایت امامان معصوم علیهم‌السلام هستند.

در قبل بیان شد که خداوند متعال جز اطاعت خالصانه، عملی را نمی‌پذیرد؛ همچنین آمد که مراد از اخلاص، علاوه بر نیت و قصد خدایی، ایمان و پایبندی صرف به دستورات خداست. با این توضیحات، حال اگر این سخن امام باقر علیه‌السلام را ضمیمه کنیم که: كُلُّ مَنْ دَانَ اللَّهَ بِعِبَادَةٍ يُجْهِدُ فِيهَا نَفْسَهُ وَلَا إِمَامَ لَهُ مِنَ اللَّهِ فَسَعْيُهُ غَيْرُ مَقْبُولٍ وَهُوَ صَالٍ مُتَحَيِّرٍ وَاللَّهُ شَانِيٌّ لِأَعْمَالِهِ^۲، به سادگی این مهم ثابت می‌شود که مقام اخلاص چیزی جز معرفت ائمه و پذیرش ولایت آن‌ها نیست.^۳

۱. اسراء، ۸۰. علامه طباطبایی در تفسیر این آیه می‌فرماید: «اگر اذخال و اخراج را به صدق اضافه کرده به این عنایت است که دخول و خروج در هر امری دخول و خروجی باشد که متصف به صدق و دارای حقیقت باشد، نه اینکه ظاهرش مخالف با واقع و باطنش باشد و یا يك طرفش با طرف دیگرش متضاد بوده باشد، مثل اینکه اگر داخل دعا می‌شود به زبانش خدای را بخواند ولی منظور قلبیش این باشد که در میان مردم و همگان موجه گشته از این راه وجهه‌ای کسب کند و یا در يك قسمت از دعایش خدای را به خلوص بخواند، و در قسمت دیگر غیر خدای را هم شرکت دهد و خلاصه اینکه دخول و خروج به صدق، این است که صدق و واقعیت را در تمامی دخول و خروج هایش ببیند و صدق سراپای وجودش را بگیرد، چیزی بگوید که عمل هم نکند، و عملی نکند که همان را بگوید. ترجمه المیزان، ج ۱۳، ص ۲۴۲.

۲. الکافی، ج ۱، ص ۳۷۵.

۳. شواهد:

– امام صادق علیه‌السلام: لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنَ الْعِبَادِ عَمَلًا إِلَّا بِمَعْرِفَتِنَا. الکافی، ج ۱، ص ۱۴۳.
– امام صادق علیه‌السلام: وَاللَّهُ لَوْ سَجَدَ حَتَّى يَنْقَطِعَ عُقْبُهُ مَا قَبِلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى مِنْهُ إِلَّا بِوَلَايَتِنَا أَهْلَ الْبَيْتِ.
الکافی، ج ۲، ص ۴۵۶.

۴. مخلصان، اهل مجاهدت و تلاش هستند.

اخلاص فقط يك حالت قلبی نیست بلکه مخلصان در راه خدا تلاش و مجاهدت دارند و خود را با احکام الهی تطبیق می دهند.^۱

۵. انسان مخلص، از گناه دوری می کند.^۲

۶. مخلصین، انصار الله هستند.^۳

۷. مخلصین، مرگ باور و مشتاق مرگ هستند.^۴

۸. انسان های مخلص، اهل خیر و به دور از شرور هستند.^۵

۹. مخلصان، از مال حلال و طیب استفاده کرده و شاکر نعمت های

الهی هستند.^۶

۱۰. شرك و عدم خلوص در عمل موجب عدم قبولی و حبط عمل

می شود.^۷

۱. شواهد:

- إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَزُواوا وَ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ. الحجرات، ۱۵.

- رسول اکرم ﷺ: لَا قَوْلَ وَلَا عَمَلَ وَلَا نِيَّةَ إِلَّا بِإِذْنِ الشَّيْءِ. الکافی، ج ۱، ص ۷۰.

۲. حضرت علی ؑ: تمام الإخلاص تجتنبك المعاصي. تحف العقول، ص ۸۶.

۳. لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَنْتَعُونَ فَضْلاً مِنَ اللَّهِ وَ رِضْوَاناً وَ يَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ. الحشر، ۸.

۴. قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَتَّعُوا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ. الجمعة، ۶.

۵. رسول اکرم ﷺ: عَلَامَةُ الْمُخْلِصِ قَارِبَتُهُ يَسْلَمُ قَلْبُهُ وَ يَسْلَمُ جَوَارِحُهُ وَ بَدَلُ خَيْرِهِ وَ كَفَّ شَرِّهِ. تحف العقول، ص ۲۱.

۶. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَ اشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ. بقره، ۱۷۲.

۷. وَلَقَدْ أَوْحَىٰ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَ تَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ. زمر، ۶۵.

فصل دوم: عوامل و موانع دستیابی به هدف

برای وصول انسان به آرمان بلند اخلاص، فراهم نمودن عوامل اخلاص و دوری از موانع بایسته است. ازاین رو باید عوامل و موانع اخلاص را شناخت. این فصل، به انگیزه چنین هدفی سامان یافته است.

الف. عوامل اخلاص آفرین

۱. درك ناتوانی و عجز مخلوقات.^۱
۲. یأس از غیر خدا هنگام واقع شدن در خطر.^۲
۳. معرفت و یقین به وحدانیت و ربوبیت خدا.^۳
۴. همراهی با صادقان و مخلصان.^۴
۵. جلب رضایت الهی.^۵
۶. عبادت.^۶

۱. وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسُهُمْ يَنْصُرُونَ. اعراف، ۱۹۷.
۲. هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ وَجَرَّتْ بِكُمْ بَرِيحٌ طَلَبَتْهُ وَفَرَّخُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَلُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الَّذِينَ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ. يونس، ۲۲.
۳. شواهد:

– هُوَ الْخَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الَّذِينَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. غافر، ۶۵.
– قُلْ إِنْ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. انعام، ۱۶۲.
– حضرت علی علیه السلام: الإخلاص ثمرة اليقين. غررالحکم، ص ۱۹۷.
۴. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ. توبه، ۱۱۹.
۵. از رسول اکرم صلی الله علیه و آله درباره اخلاص پرسیده شد، پس فرمود: سَأَلْتُهُ عَنْ جَبْرِئِيلَ فَقَالَ سَأَلْتُهُ عَنِ اللَّهِ تَعَالَى فَقَالَ الْإِخْلَاصُ سِرٌّ مِنْ سِرِّي أَوْدِعُهُ فِي قَلْبٍ مَنْ أَحْبَبْتُهُ. مستدرک الوسائل، ج ۱، ص ۱۰۱.
۶. حضرت علی علیه السلام: الإخلاص ثمرة العبادة. غررالحکم، ص ۱۹۷.

۷. کوتاهی آرزو.^۱

۸. ایمان و رغبت به وعده‌های خدا.^۲

ب. موانع اخلاص

۱. آرزوهای طولانی.^۳

۲. هوای نفس.^۴

۳. رفاه و دنیازدگی.^۵

۴. توهم تأثیر استقلالی موجودات.^۶

۵. فریب و تزیین شیطان.^۷

۶. دعوت و حرف مردم.^۸

۷. نیرنگ حاکمان فاسد.^۹

۱. حضرت علی (ع): قُلِّلِ الْأَمَالَ تَخْلَصْ لَكَ الْأَعْمَالُ. غررالحکم، ص ۱۵۵.

۲. شواهد:

- وَ مَا أَسْتَلْكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجَرْتُمْ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ. شعراء، ۱۲۷.

- حضرت علی (ع): مَنْ رَغِبَ فِيمَا عِنْدَ اللَّهِ أَخْلَصَ عَمَلَهُ. غررالحکم، ص ۱۵۵.

۳. حضرت علی (ع): قُلِّلِ الْأَمَالَ تَخْلَصْ لَكَ الْأَعْمَالُ. غررالحکم، ص ۱۵۵.

۴. حضرت علی (ع): كَيْفَ يَسْتَطِيعُ الْإِخْلَاصُ مَنْ يَغْلِبُهُ الْهَوَى. غررالحکم، ص ۳۰۶.

۵. فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَا اللَّهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الَّذِينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ. عنکبوت، ۶۵.

۶. شواهد:

- وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا. مريم، ۸۱.

- وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَ. يس، ۷۴.

۷. وَ جَدَّتْهَا وَ قَوْمُهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ. نمل، ۲۴.

۸. وَ يَا قَوْمِ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ وَ تَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ، تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللهِ وَ أَشْرِكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَ أَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْقَهَّارِ. غافر، ۴۲-۴۱.

۹. قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ فِي

۸. بی بصیرتی و عدم شناخت قدرت فراگیر خداوند.^۱

۹. بی تقوایی.^۲

۱۰. عدم تعقل و تفکر.^۳

۱۱. فخر فروشی.^۴

فصل سوم: روش‌ها و ایده‌های دستیابی به هدف

با توجه به تبیین مفهومی و ارائه عوامل و موانعی که در مسیر تحقق اخلاص وجود دارد، می‌توان ایده‌ها و راهکارهایی را برای نیل به این مقصود برشمرد:

۱. برگزاری میزگردهایی به نام "خدایگان دروغین" در مدارس به منظور فعال نمودن قوه تفکر و اثبات عجز و محک زدن نهایت قدرت و توانایی‌های اسبابی که معمولاً آن را در زندگی خود مؤثر می‌دانیم.^۵

مَلَيْنَا قَالَ أَوْ لَوْ كُنَّا كَارِهِينَ. اعراف، ۸۸.

۱. شواهد:

- قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ الْقَهَازَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهَ غَيْرِ اللَّهِ يَأْتِيكُم بَلِيلٌ تُسْكُنُونَ فِيهِ أَفَلَا تُبْصِرُونَ. قصص، ۷۲.

- وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرْوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ. بقره، ۱۶۵.

۲. قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّن يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدِيرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ. يونس، ۳۱.

۳. قَالَ أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ أَفِ لَكُمْ، وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ. انبیاء، ۶۶-۶۷.

۴. وَ اغْبُدُوا لِلَّهِ وَلَا تَشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا... إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَلًا فَخُورًا. نساء، ۳۶.

۵. شواهد:

- وَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ. اعراف، ۱۹۷.

- قَالَ أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ أَفِ لَكُمْ، وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ. انبیاء، ۶۶-۶۷.

۲. مسابقه مقاله نویسی "تنها امید در تنهاترین لحظات من" که دانش آموزان در آن، اوج درك خود از یأس نسبت به همه و تنها دل بستگی و پناه آوردنشان به خدا را ترسیم نمایند.^۱
۳. تهیه کتاب‌ها و جزواتی با عنوان "فرمانروای مطلق" بر محور وحدانیت و ربوبیت انحصاری خدا در هستی برای معرفت و توجه دانش آموزان.^۲
۴. طرح "دوست باصفا" برای انتخاب همراهی با دوستان مخلصی که روحیه اخلاص را به انسان القاء کنند، چراکه تأثیر دوست بر انسان بر کسی پوشیده نیست.^۳
۵. برقراری جلسات "معامله پرسود" که در آن آثار و برکات اخلاص و معامله با خدای متعال و جلب رضایت حضرت حق^۴ مورد توجه و اقبال قرار گیرد و گونه‌های عینی آن در زندگی جوانان با کمک خود آن‌ها شمرده شود.

۱. هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ وَ جَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَ فَرِحُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَ جَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَ ظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أَنجَيْتَنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ. يونس، ۲۲.

۲. قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ نَفْعًا وَ لَا ضَرًّا. رعد، ۱۶.

۳. شواهد:

- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ كُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ. توبه، ۱۱۹.

- رسول اکرم ﷺ: الْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ. الأمالی للطوسی، ص ۵۱۸.

۴. شواهد:

- مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ خَبَّةٍ أُنْتُبِتَ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سَنَابِلَةٍ مِائَةٌ خَبَّةٍ وَ اللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَ اللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ. بقره، ۲۶۱.

- از رسول اکرم درباره اخلاص پرسیده شد، پس فرمود: سَأَلْتُهُ عَنْ جَبْرِئِيلَ فَقَالَ سَأَلْتُهُ عَنْ اللَّهِ تَعَالَى فَقَالَ الْإِخْلَاصُ سِرٌّ مِنْ سِرِّي أَوْدَعُهُ فِي قَلْبٍ مَنْ أَحْبَبْتُهُ. مستدرک الوسائل، ج ۱، ص ۱۰۱.

- حضرت علی (ع): من رغب فيما عند الله أخلص عمله. غررالحکم، ص ۱۵۵.

۶. توجه بیشتر به مسأله دعا، عبادت و نماز و نهادینه کردن آن در بین دانش‌آموزان تا از برکات فراوان آن‌که ایجاد و تقویت اخلاص در انسان است^۱ همگان بهره ببرند.

۷. کلاس «آرزوهای مقدس» برای جهت‌دهی و متعالی کردن آمال و آرزوهای دانش‌آموزان، جهت جلوگیری از آرزوهای طولانی و دنیوی تا بدین وسیله، ویژگی اخلاص در آن‌ها راحت‌تر محقق شود.^۲

۸. الگوسازی از "اسوه‌های اخلاص" و ترویج آن در قالب‌های هنری، تأثیر بسیار زیادی در ایجاد روحیه اخلاص و انجام کارها برای خدا خواهد داشت کما اینکه یکی از روش‌های تربیتی قرآن همین امر است.^۳

۹. تهیه کتاب‌های داستانی از زندگی پیامبر اکرم^۴ حضرت علی^۵ و سایر امامان معصوم^۶ با محوریت اخلاص در امور، و نشر آن‌ها در مدارس به همراه برگزاری مسابقات کتاب‌خوانی.

۱۰. نشر سلسله جزواتی به نام "مکر شیطان" که با وجود ظرفیت بالای آن درباره نیرنگ‌های شیطان، به یکی از مکاید او که موجه و قدرتمند جلوه دادن اسباب دروغین به جای خدای متعال است پرداخته تا

۱. حضرت علی^{علیه السلام}: الإخلاص ثمرة العبادة. غررالحکم، ص ۱۹۷.

۲. حضرت علی^{علیه السلام}: قلل الآمال تخلص لك الأعمال. غررالحکم، ص ۱۵۵.

۳. شواهد:

- وَ لَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَ هَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ الشَّوْءَ وَ الْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ. یوسف، ۲۴.

- وَ اذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَى إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَ كَانَ رَسُولًا نَبِيًّا. مریم، ۵۱.

۴. قُلِ اللَّهُ أَغْبَدُ مُخْلَصًا لَهُ دِينِي. زمر، ۱۴.

۵. وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَ اللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ. بقره، ۲۰۷.

۶. إِنَّمَا نَطْلِعُكُمْ لَوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَ لَا شُكُورًا. انسان، ۹.

یکی از موانع اخلاص زدوده شود.^۱

۱۱. تبلیغ گسترده در بیان مذمت و آثار مخرب توجه به امیال و هوای نفس که یکی از آن‌ها اخلاص زدایی از نیت و اعمال انسان است.^۲

۱۲. برگزاری نشست‌هایی "دهن‌بینی، آری یا نه" که در آن به موضوع مهم توجه و تأثیرپذیری از حرف مردم و جو اجتماع، به صورت منطقی پرداخته و ضمن معین نمودن حدود مثبت و منفی آن، به آثار مخرب بعد منفی آن در زندگی و سرنوشت انسان پرداخته شود.^۳

۱۳. ترویج روحیه تقوا و خدامحوری در کارها و تصمیمات زندگی در بین دانش‌آموزان با تقویت و تذکر معارف توحیدی برای نهادینه کردن صفت اخلاص.^۴

۱۴. ایجاد فرهنگ تواضع در مدارس برای حذف روحیه فخرفروشی و تکبر که مانع جدی اخلاص است.^۵ در همین راستا می‌توان از تبلیغ و ترویج متونی که از بین برنده خصلت مذموم فخرفروشی است استفاده نمود که خطبه قاصعه امیرالمؤمنین یکی از برجسته‌ترین آن‌هاست.^۶

۱. وَجَدْتَهَا وَ قَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ. نمل، ۲۴.

۲. حضرت علی (علیه السلام): کیف يستطيع الإخلاص من بغلته الهوى. غررالحکم، ص ۳۰۶.

۳. وَ يَا قَوْمِ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ وَ تَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ، تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ وَ أَشْرَكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَ أَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ. غافر، ۴۲-۴۱.

۴. قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصَارَ وَ مَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَ يُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَ مَنْ يَدْبُرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ. يونس، ۳۱.

۵. وَ اعْبُدُوا اللَّهَ وَ لَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئاً... إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَلِئاً فَخُوراً. نساء، ۳۶.

۶. قسمتی از خطبه قاصعه: فَأَعْتَبِرُوا بِمَا أَصَابَ الْأُمَمَ الْمُسْتَكْبِرِينَ مِنْ قَتْلِكُمْ مِنْ بَأْسِ اللَّهِ وَ صَوْلَاتِهِ وَ قَائِعِهِ وَ مَثَلَاتِهِ وَ انْعَظُوا بِمَنَاقِبِ خُدُودِهِمْ وَ مَصَارِعِ جُنُوبِهِمْ وَ اسْتَعِيدُوا بِاللَّهِ مِنْ لَوَاقِحِ الْكِبَرِ كَمَا تَسْتَعِيدُونَهُ مِنْ طَوَارِقِ الدَّهْرِ فَلَوْ رَحَّصَ اللَّهُ فِي الْكِبَرِ لَأَخَذَ مِنْ عِبَادِهِ لَرَحَّصَ فِيهِ لِبَاصَةً أَنْبِيَائِهِ وَ أَوْلِيَائِهِ

۱۵. تقویت فرهنگ معاد باوری و عاقبت اندیشی، که در قالب اردو، تبلیغ مکتوب و رسانه‌ای و غیره تحقق می‌یابد، تأثیر شایانی را در حدوث و بقاء روحیه خلوص به همراه خواهد داشت.^۱

۱۶. ترویج منطق قرآن و اهل بیت درباره اخلاص ورزی و بی‌منطقی عمل ریاکارانه.^۲

و لِكِنَّهُ شَيْخَانَهُ كَرَّهَ إِلَيْهِمُ التَّكَابُرَ وَ رَضِيَ لَهُمُ التَّوَّاضِعَ فَالْصَّقُوا بِالْأَرْضِ خُدُودَهُمْ وَ عَقَرُوا فِي التُّرَابِ وَجُوهَهُمْ وَ خَفَضُوا أَجْنِحَتَهُمْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ كَانُوا قَوْمًا مُسْتَضْعِفِينَ. نهج البلاغه.

۱. شواهد:

- إِنَّا أَخْلَصْنَاَهُمْ بِخَالِصَةِ ذِكْرِ الدَّارِ. ص، ۴۶.

- وَ اذْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ. اعراف، ۲۹.

۲. وَ مَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ. مؤمنون، ۱۱۷.

